

חסידי הראשונים-זהותם והמתח שבין הנהגותיהם ובין ההלכה

שי פינקלשטיין

רב קהילת ניצנים

ההלכה אל מול הנהגות החסידים הראשונים

משנה מסכת ברכות פרק ה משנה א

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש

חסידי הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכנונו את לבם למקום אפילו המלך שואל בשלומם לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב עמוד ב

חסידי הראשונים היו שוהין שעה אחת. מנא הני מילי? אמר רבי יהושע בן לוי: אמר קרא אשרי יושבי ביתך. ואמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. תניא נמי הכי: המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו, ושעה אחת אחר תפלתו. קודם תפלתו מנין - שנאמר אשרי יושבי ביתך. לאחר תפלתו מנין - דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. תנו רבנן: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה, תורתן היאך משתמרת, ומלאכתן היאך נעשית? אלא מתוך שחסידיהם הם - תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת.

רש"י מסכת ברכות דף לב עמוד ב

יושבי ביתך - והדר יהללך.

יודו לשמך - והדר ישבו ישרים את פניך.

תשע שעות - לשלש תפלות.

תורתם משתמרת - בתוך לבם, שאין תלמודם משתכח.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ד הלכה טז

כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה, לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכוין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו

והולך לו, לפיכך צריך לישב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר, חסידים הראשונים היו שוהין **שעה אחת** קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה.

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ג הלכה כ

אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא **שהיה מתפלל ונשכו ערוד ולא הפסיק** הלכו תלמידיו ומצאוהו מת על פי חורו אמרו אילו לאדם שנשכו ערוד אילו לערוד שנשכו לבן דוסא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד א

תנו רבנן: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם: הראו לי את חורו! הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם: ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא.

תוספתא מסכת בבא קמא (ליברמן) פרק ב הלכה ו

המצניע קוצים וזכוכית בתוך כותלו של חבירו ובא בעל הכותל וסתרו ובא אחר והוזק בהן הרי זה חייב

חסידים הראשונים היו מוציאים אותן לתוך שדות עצמן ומעמיקין להן שלשה טפחים כדי שלא תעלים המחרישה

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף י עמוד א

רבי יהודה אומר: חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת, לפי שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידיהם, מה היו עושין? עומדין ומתנדבין נזירות למקום, כדי שיתחייב קרבן חטאת למקום; ר' שמעון אומר: לא נדרו בנזיר, אלא הרוצה להביא עולה - מתנדב ומביא, שלמים - מתנדב ומביא, תודה וארבעה מיני לחמה - מתנדב ומביא, אבל בנזירות לא התנדבו, כדי שלא יקראו חוטאין, שנאמר: וכפר עליו מאשר חטא על הנפש.

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף מ עמוד ב

אמר רב הונא: הטיל לבעלת שלש והשלימה לארבע - פסולה, [משום] תעשה ולא מן העשוי. מיתיבי: חסידים הראשונים, כיון שארגו בה ג' היו מטילין לה תכלת! אימא: כיון שפצעו בה ג' היו מטילין לה תכלת.

רש"י מסכת מנחות דף מ עמוד ב

חסידים - זריזין במצות.

כיון שארגו - בטלית ג' אצבעות דמיקרי בגד כדאמרין לגבי טומאה.

היו מטילין בה תכלת - בשני קרניה ולכי גמרי לה היו מטילין לשנים אחרים **ולא אמרינן תעשה ולא מן העשוי** ואף על גב דלא הוה מחייבין בציצית עד שתהא כדי שיתכסה בה קטן ראשו ורובו כדלקמן שכל ציצית שלא נעשית מתחילתה לשם ציצית אף על פי כשנעשית שלא לצורך איכא מן העשוי דהא הכא שלא לצורך נעשית דלא היו לה אלא ב' קרנות דאלו קרנותיה האחרים אינן ראויין לציצית שהרי סופו להוסיף עליה הרבה והויא לה ציצית למעלה מג' ואנן תוך שלשה בעינן.

כיון שפצעו בה ג' - כיון שהגיעו לג' אצבעות האחרונים מטילין לה תכלת מיד ולא משהו לה מידי דהשתא ליכא למימר תעשה ולא מן העשוי דהא מכיון שהגיעו לתוך ג' האחרונים הוו להו אותן שתי קרנות נמי ראויין לציצית שכשתגמר נמצאת ציצית בתוך ג'.

רמב"ם הלכות טומאת אוכלין פרק טז הלכה יב

אף על פי שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין טמאים חסידיים הראשונים היו אוכלין חולין בטהרה ונזהרין מן הטומאות כולן כל ימיהם והן הנקראים פרושים ודבר זה קדושה יתירה היא ודרך חסידות שיהיה נבדל אדם ופורש משאר העם ולא יגע בהם ולא יאכל וישתה עמהם, שהפרישות מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים הרעים, וטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות, וקדושת הנפש גורמת להדמות בשכינה, שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני י"י מקדשכם.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכא עמוד ב

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המזיקין נהרגין בשבת. מתיב רב יוסף: חמשה נהרגין בשבת, ואלו הן: זבוב שבארץ מצרים, וצירעה שבנינוה, ועקרב שבחדייב, ונחש שבארץ ישראל, וכלב שוטה בכל מקום. מני? אילימא רבי יהודה - הא אמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה! אלא לאו - רבי שמעון, והני הוא דשרי, אחריני - לא! - אמר רבי ירמיה: ומאן נימא לן דהא מתרצתא היא, דילמא משבשתא היא? - אמר רב יוסף: אנא מתנינא לה ואותיבנא לה, ואנא מתריצנא לה - ברצו אחריו ודברי הכל. **תני תנא קמיה דרבא בר רב הונא: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידיים נוחה הימנו. אמר לו: ואותן חסידיים - אין רוח חכמים נוחה מהם**

רש"י מסכת שבת דף קכא עמוד ב

אין רוח חסידיים נוחה הימנו - דעתן של חסידיים אינה מעורבת עמו, שאינו הגון בעיניהם על מה שעשה.

נוחה - עריבה, אין מתרצין במעשיו.

מנהגי חסידות אל מול מנהגי הציבור והחכמים.

מסכתות קטנות מסכת שמחות פרק ג הלכה יא

אמר רבי יהודה חסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים בעשרה ועשרים יום לפני מיתתן, כדי למרק את הכל שיבואו זכאין לעתיד לבא, שנאמר מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה'.

מסכתות קטנות מסכת שמחות פרק יב הלכה ה

כך היו חבורות עושין בירושלים, אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה אלו לשבוע הבן ואלו לליקוט עצמות. לבית האבל ולבית המשתה, בית המשתה קודם; לשבוע הבן ולליקוט עצמות, שבוע הבן קודם, אבל חסידים הראשונים היו מקדימין לבית האבל מלבית המשתה, משום שנאמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו, ומה תלמוד לומר והחי יתן אל לבו, שכל מי שמהלך אחרי המיטה צריך שיאמר, אני מהלך אחריו של זה.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יא

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ז הלכה יג

אף על פי שיש רשות לחכם לנדות לכבודו אינו שבח לתלמיד חכם להנהיג עצמו בדבר זה אלא מעלים אזניו מדברי עם הארץ ולא ישית לבו להן כענין שאמר שלמה בחכמתו גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, וכן היה דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתם ואינן משיבין ולא עוד אלא שמוחלים למחרף וסולחים לו,

רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה ז - ט

תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו כ אסור כיום הכפורים, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בסעודה המפסיק בה, אבל שותה הוא יין מגתו שיש לו שלשה ימים או פחות, ואוכל בשר מליח שיש לו שלשה ימים או יתר, ולא יאכל שני תבשילין.

הלכה ח

בד"א שאכל ערב תשעה באב אחר חצות, אבל אם סעד קודם חצות אף על פי שהוא מפסיק בה אוכל כל מה שירצה, וערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה, וכן תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת אינו מחסר כלום.

זו היא מדת כל העם שאינן יכולין לסבול יתר מדאי, אבל חסידים הראשונים
כך היתה מדתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח
ושורה במים ויושב בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה
ובשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו, וכזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב
מזה, ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו תבשיל של עדשים אלא
אם כן היה בשבת.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה כד

חסידים הראשונים וגדולי החכמים התפאר אחד מהם שמעולם לא נסתכל
במילה שלו, ומהן מי שהתפאר שלא התבונן מעולם בצורת אשתו, מפני שלבו
פונה מדברי הבאי לדברי האמת שהן אוחזות לבב הקדושים.

תקנותיהם של חסידים הראשונים

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור יז

תני ר' שמעון בן יוחי משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה
הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים
ולא השגחת בי, כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על
שלא תבעו בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה
בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו
אותו, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים על
אחת כמה וכמה, **לפיכך התקינו חסידים הראשונים** שיהיו מתפללים שלש
תפלות בכל יום, והתקינו בו אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר
העבודה לירושלים, ותקנו בונה ירושלים ברכה בפני עצמה בתפלה, ובברכת
המזון, כיון שראה דוד כך, אמר אם נפלתי ביד שונאי היו מפילים אותי בחרב,
אבל הקדוש ברוך הוא רחמיו רבים, לכך נאמר מלפניך משפטי יצא.

החסיד הראשון והעימות הראשון:

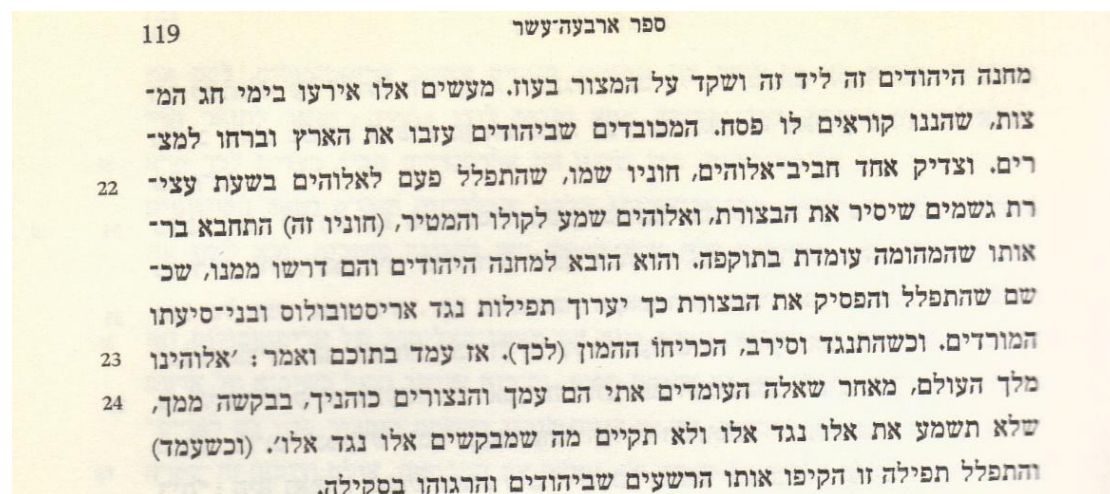
משנה מסכת תענית פרק ג משנה ח

על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים מעשה שאמרו
לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל
שלא ימוקו התפלל ולא ירדו גשמים מה עשה עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו
רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול

שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות התחילו לירד בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתיקנן עד שיצאו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן **אמר להן צאו וראו אם נמחת אבן הטועים** שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר (משלי כ"ג) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף טז עמוד א
אחינו, לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים. שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם, אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה.

יוסיפוס קדמוניות היהודים יד, ב, א (מהדורת שליט עמ' 119)

תוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק ב הלכה יג

מעשה בחסיד אחד שאמרו לו התפלל וירדו גשמים התפלל וירדו גשמים אמ' לו כשם שהתפללת וירדו כך התפלל וילכו להם אמ' להם צאו וראו אם עומד אדם בקרן אפל ומשקשק את רגלו בנחל קדרון אנו מתפללין שלא ירדו גשמים אבל בטוחין שאין המקום מביא מבול לעולם שנ' ולא יהיה עוד מבול וגו' ואומ' כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגו'

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כג עמוד א

מעשה ששלחו לחוני המעגל וכו'. תנו רבנן: פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים. עג

עוגה ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר על משמרת אעמדה ואתיצבה על מצור וגו'. אמר לפניו: רבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. ירדו בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית. ושיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקנן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה. אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לי פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו, ואמר לפניו: רבונו של עולם! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטירות

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה - גוזרני עליך נידוי. שאלו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך? אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצון, כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצון. ואמר לו: אבא, הוליכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורמונים - ונותן לו. ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתיך. תנו רבנן מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל (איוב כב, כח) ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור ותגזר אומר אתה גזרת מלמטה והקדוש ברוך הוא מקיים מאמריך מלמעלה ועל דרכיך נגה אור דור שהיה אפל הארת בתפלתך כי השפילו ותאמר גוה דור שהיה שפל הגבהתו בתפלתך ושח עינים יושיע דור ששח בעונו הושעתו בתפלתך ימלט אי נקי דור שלא היה נקי מלטתו בתפלתך ונמלט בבור כפיך מלטתו במעשה ידיך הברורין

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תענית פרק ג

הלכה י

מתני' שלח לו שמעון בן שטח ואמר לו צריך אתה לנדוי אבל מה אעשה לך ואתה מתחטא לפני המקום כבן שהוא מתחטא לאביו ועושה לו רצון ועליך הכתוב אומר [משלי כג כה] ישמח אביך ואמך ותגל יולדתיך: גמ' שאלו נגזרו גזירה כשם שנגזרה בימי אליהו. לא נמצאתה מביא את הרבים לידי חילול השם שכל המביא את הרבים לידי חילול השם צריך נידוי. תמן תנין שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מביא מבול לעולם. לא נמצאת מעכב רבים מלעשות מצוה וכל המעכב רבים מלעשות מצוה צריך נידוי.

ואמר לו ואין הקדוש ברוך הוא מבטל גזירתו מפני גזירתו של צדיק אמר לו
הן הקדוש ברוך הוא מבטל גזירתו מפני גזירתו של צדיק ואין הקדוש ברוך
הוא מבטל גזירתו של צדיק מפני גזירתו של צדיק חבירו. אבל מה אעשה לך
ואתה מתחטא לפני המקום כבן שהוא מתחטא על אביו והוא עושה לו רצונו.
ר' ברכיה ר' אבא בר כהנא ר' זעירה בשם רב יהודה ואית דאמרין לה בשם רב
חסדא ואית דאמרין לה בשם רב מתנה [איוב כב כח] ותגזר אמר ויקם לך מה
ת"ל לך אלא אפילו הוא אמר הכין ואת אמר הכין דידך קיימא ודידי לא קיימה.
[איוב כב כח] ועל דרכיך נגה אור

החסידי השני

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לד עמוד ב
תנו רבנן: מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל, שגר שני תלמידי חכמים אצל רבי
חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים. כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו
רחמים. בירידתו, אמר להם: לכו -שחלצתו חמה. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר
להן: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני: אם שגורה תפלתי בפי
-יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו -יודע אני שהוא מטורף.